

A MILANOI KORVIN-KÓDEXEKRŐL.

SCHÖNHERR GYULÁTÓL.

Az elmúlt év őszén Felső-Olaszországban járva, néhány napot töltöttem Milanoban. Utam egyik főczélját a Trivulzio hercegi család könyvtárának meglátogatása képezte, illetőleg annak kipuhatólása, mennyi igaz abból a hírből, hogy a könyvtárban őrzött két Korvin-kódexet a jelenlegi tulajdonos, Gian-Giacomo Trivulzio herceg hajlandó áruba bocsátani.

E hír magán úton jutott értésemre, s midőn a felől a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatóságának jelentést tettem, Szalay Imre múzeumi igazgató az ügy fontosságához méltó buzgalommal sietett a vallás- és közoktatásügyi miniszterium beleegyezését kieszközölni ahhoz, hogy az eredetileg dalmáciai levéltári kutatásokra szánt hivatalos tanulmányutam irányát megváltoztatva, alkalmat szerezsek magamnak e hír valódiságáról meggyőződhetni, s a Magyar Nemzeti Múzeumnak, a becses kódex megszerzésére esetleg a szükséges lépéseket megtehetni.

A Biblioteca Trivulziana a nyilvánosság elől meglehetősen el van zárva; a kutatási engedélyt külföldieknek minden egyes esetben magától a családfőtől kell kérniök s bárha ennek kieszközölése végett idejekorán összeköttetésbe léptem Emilio Motta hercegi könyvtárnokkal, csakis a szerencsétlen véletlen tette lehetővé, hogy a könyvtárba bejuthattam. A könyvtárnokot ugyanis október 3-án, midőn Milanoba érkeztem, nem találtam a városban, s Trivulzio herceg egy fél napig tartózkodván Milanoban, e rövid időt kellett czéлом elérésére felhasználnom. A herceg írásbeli megkeresésemre készséggel adott számomra elutazása előtt néhány órával kihallgatást és a két Korvin-kódexet könyvtárából kihozatva, lehetővé tette, hogy azokat behatóan megtekinthessem.

A két Korvin-kódex: *Diogenis Laertii Vitae atque sententiae eorum, qui in philosophia claruerunt etc.* (Cod. N. 817.) és *Porphirionis et Acronis Commentaria in Odas Horatii Flacci* (Cod. N. 818.) régóta ismeretes a Korvina irodalmában. Hazai tudósaink közül Fraknói Vilmos 1878-ban látta és tüzetesen

leírta mindkettőt a Magyar Könyvszemlében;¹ az ő leírása alapján vette fel czimeiket Csontos János a latin Korvin-kódexek bibliografiai jegyzékébe.² Újabb bibliografiai leírásukat megtaláljuk a könyvtár kéziratának Giulio Porro által 1884-ben közrebocsátott katalógusában,³ melyből a magyar vonatkozású részeket — bár nem teljesen — Csontos közölte a Magyar Könyvszemle 1891-iki folyamában.⁴

Már e leírások kétségtelenné tették, a miről saját szememmel is meggyőződhettem, hogy mindkét kódex Mátyás király könyvtára maradványainak díszesebb példányai közé tartozik.⁵ Annál sajnósabb, hogy a megszerezhetőségükről szóló hír nem bizonyult valódinak. Trivulzio herceg ez iránt hozzá intézett kérdésekre tagadólag válaszolt; mint beszédéből, s utólag más oldalról is megtudtam, a hír onnan keletkezett, hogy Ulrico Hoepli, a híres milanoi könyvkiadó és antiquarius alkudozásban állott a herceggel a könyvtár kéziratai felett, de az alku nem jött létre, mert a herceg a Hoeplitől ajánlott magas árért sem volt hajlandó az őseitől örökölt műkincsektől megválni. A herceggel való találkozásomnak azonban mégis volt némi eredménye; míg 1893-ban hasztalanul tettünk Ulrico Hoepli útján lépéseket az iránt, hogy a kódexek czímlapjairól fénykép-másolatokat nyerhessünk, most a herceg kérésemre minden vonakodás nélkül megadta az engedélyt arra, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára a kódexek czímlapjairól, jellemző részleteiről, kötési tábláiról a hercegi palota helyiségeiben fényképfelvételeket eszközöltesse vagy bárminő más úton egyszerű vagy színezett hasonmásokat készíttethessen. Ezt az engedélyt a herceg elutazása miatt milanoi időzésem alatt nem vehettem igénybe, de a herceg biztosított a felől, hogy a rendes munkaidőben, midőn könyvtárnoka állandóan Milanoban időzik, a Magyar Nemzeti Múzeum igazgató-

¹ Két hét olaszországi könyv- és levéltárakban. Magyar Könyvszemle, 1878. évf. 126—128. l.

² Magyar Könyvszemle, 1881. évf. 165. l.

³ Catalogo dei codici manoscritti della Trivulziana, 278—79. és 356. l.

⁴ 144—150. l.

⁵ A mennyiben a magyar bibliografusok és Porro katalógusának leírásai között némi elterés észlelhető, konstatálnom kell, hogy az összes leírások között Fraknoi Vilmosé az egyedüli, mely a valóságnak pontosan és legapróbb részleteiben megfelel.

ságának egyszerű megkeresése elégséges lesz arra, hogy könyvtárunk az óhajtott hasonmások birtokába jusson.¹

A Trivulzio-könyvtárban e két Korvin-kódexen kívül még számos magyar vonatkozású kézirat található, melyeket Csonotosi János, mint említém, csak részben sorol fel a könyvtárról Porro idézett katalogusa nyomán közzétett ismertetésében. Ezek megtekintéséről a már jelzett körülmények között ez úttal le kellett mondanom. Felhasználtam azonban az alkalmat egy állítólagosan Milanoban lappangó harmadik Korvin-kódex ügyének nyomozására, s az alábbiakban beszámolok az eredményről, mely lehetővé tette, hogy a jelenleg ismeretes Korvin-kódexek létszámának kérdésében egy szembeötlőleg téves bibliografiai adatot helyreigazítsak.

Csonotosi János a múlt év folyamán a Pallas Nagy Lexikona számára megírta a Korvina történetét.² Ebben a dolgozatában, »a Korvina felkutatott kétségtelen maradványának könyvtárak szerinti statisztikája« cím alatt szám szerint kimutatva az egyes könyvtárak Korvin-kódexeit, a milanoi Trivulzio-könyvtár Korvin-kódexeiének számát háromban állapítja meg.

Ez adatnak érdekes előzményei vannak.

Fraknoi Vilmos és az ő nyomán Csonotosi János úgy voltak értesülve, hogy a Trivulzio-könyvtárban a két fentebb említett kéziraton kívül még két más Korvin-kódex őriztetett, melyek értesülésük szerint a század derekán végrendeleti hagyomány gyanánt a Trivulzio hercegi család egyik nőtagjára, Belgiojoso hercegnéire s erről leányára Trotti örgrófnéra szállottak. Fraknoi az egyiknek címét közölte Mazzuchelli feljegyzése nyomán: ez a *Joannes Damascenus* és *Anselmus canterburyi érsek* műveit tartalmazó, Attavantestől festett kódex; a másikról nem tud semmi közelebbi adatot. Mint írja, lépéseket tett megtekintésükre, »mivel azonban a főrangú tulajdonosnő távol volt Milanoból, ezt egy jövő

¹ A Magyar Nemz. Múzeum könyvtárában a lefolyt télen eszközölt nagy átalakítások s az ezredéves országos kiállítás könyvtári anyagának kiválasztásával járó rendkívüli elfoglaltság magyarázza meg, hogy az igazgatóság az engedély felhasználására mindeddig nem tehetett lépéseket.

² A Korvina. (Előzményei, alapítása, pusztulása és az irodalomban való rekonstrukciója.) A Pallas Nagy Lexikona, X. k. Melléklet, 8-r. I—XXIV. l.

alkalomra kellett halasztania.«¹ Ez alkalom, úgy látszik, nem érkezett el; Fraknóitól a kódexek felől több tudósításunk nincs. Annál többet látszott tudni felőlük Csontos János, a ki a Damascenus-kódex mellett a Trotti-könyvtár másik, lappangó kódexét a *Flavii Cresconii Corippi Johannidos libri septem* című kéziratban ismeri fel, s elmondja róla, hogy »e Korvin-kódex 1820-ban, mikor Mazzuchelli kiadta, még Trivulzio őrgróf milanoi könyvtárában volt, honnan később végrendeleti hagyomány gyanánt Belgiojoso hercegnőre szállt és jelenleg leányának Trotti őrgrófnőnek birtokában van.« További leírásában pedig még azt is tudja róla, »hogy Mátyás király czimerével van diszitve.« Honnan szerezte ez értesülését, nem mondja; mint Fraknóinak, úgy egy évvel később, 1879-ben neki sem sikerült a Trotti-könyvtárba bejutni.²

A Trotti őrgrófok könyvtárának kéziratjai azóta, köztudomás szerint, könyvpiacra kerültek, s a Damascenus-kódexet (nevezhetjük röviden így) a Magyar Nemz. Múzeum könyvtára 1886-ban megvásárolta Ulrico Hoeplitől. A milanoi Korvin-kódexek legértékesebbikének ma már mi vagyunk jogos és büszke tulajdonosai. A Corippus-kódexet azonban hiában kereste a vétel közvetítője, Csontos János a Hoepli által áruba bocsátott Trotti-féle kéziratok jegyzékében, melynek litografált példányai ma már a legnagyobb bibliografiai ritkaságok közé tartoznak. Nem is kereshette. Nem egy jel, minden adat a legnagyobb határozottsággal azt kiáltotta kezdetől fogva, hogy a milanoi Corippus-kódex soha sem került a Trotti-könyvtár kéziratjai közé, s csupán egy nagy, úgyszólván megmagyarázhatatlan tévedésből jutott a magyar irodalomban, *és csakis itt*, a Korvina maradványainak repertoriumába.

Sajátszerű, de tény, hogy a tévedés csirája ott keletkezett, a hol legtöbb alkalom nyílt volna annak ellenőrzésére s a valódi tényállás konstatálására. Ama rövid idő alatt, mit Trivulzio herczeggel töltöttem, a herczeg saját szájából volt alkalmam hallhatni, hogy könyvtárában eredetileg négy Korvin-kódex őriztetett, s ebből kettő a már ismert uton a Trotti őrgrófok könyvtárába került. Kétségtelen hogy ez a családi hagyomány kijelentéseként hangzó tudósítás vezette félre ez előtt tizennyolcz évvel Fraknói

¹ Magyar Könyvszemle, 1878. évf. 128. l.

² Magyar Könyvszemle, 1881. évf. 165—166. l.

Vilmost, hogy két Korvin-kódexet keressen Trotti örgrófnénál. Fraknóinak akkor nem volt alkalmja a valóság felől meggyőződhetni; a Korvinával különben is csak mellékesen foglalkozott sokoldalú tanulmányai között s a politikai történetírás terén azóta kifejtett bámulatos tevékenysége ezt a tárgyat teljesen háttérbe szorította. Éppenséggel nem őt érheti a gáncs azért, hogy a kezdetben szerényen fellépő téves adat, kellőleg felszerelve, polgárjogot kért magának irodalmunkban.

Ugyanaz a tudósítás, mely a Trotti-könyvtár állítólagos második Korvin-kódexét Cresconius Corippus néven nevezte meg, Mazzucchellire hivatkozott ez adat forrásaként, ki ezt a kódexet Milanóban 1820-ban közre bocsátotta. Mazzuchellinek ez a munkája a jelzett évben tényleg megjelent¹ és Gian-Giacomo Trivulzio örgrófhhoz intézett terjedelmes előszavában részletes leírást tartalmaz a Trivulzio-könyvtár Corippus-kódexéről. Ebben az előszóban azonban a figyelmes olvasó épen az ellenkezőjét találja annak, a mit a fentebb elmondottak után várnia lehetne. Pietro Mazzucchelli, a milanoi Collegio di Sant' Ambrogio doktora, itt ugyanis mindjárt a bevezető sorok után azt mondja, hogy Cresconius Corippusnak, e Kr. u. VI. századi afrikai írónak a libyai hadjáratról írt költeménye felől, mind addig, a míg a Trivulzio-könyvtár kódexe ismeretessé nem vált, két kéziratból birt a tudományos világ tudomással. Az egyik Desiderius monte-cassinói apátnak, a későbbi II. Viktor pápának a XI. század közepe táján a monte-cassinói apátság számára készítettett kézírata; a másik a Korvina egy kódexe, *melyet Cuspinianus Mátyás király könyvtárában látott a XVI. század elején*. Desiderius kódexét Foggini a mult században hiába kereste a monte-cassinói könyvtárban; a budai kódexnek pedig azon szomorú sors után, mely Mátyás király könyvtárát Buda elfoglalásakor érte, szintén teljesen nyoma veszett. *A két kódex tehát ma nem ismeretes*; Mazzuchelli idejében a Trivulzio-könyvtár Corippus-kódexe egyetlen példányként szerepelt a tudósok előtt.

¹ Czime: Flavii Cresconii Corippi Johannidos sev de bellis Libycis Libri VII. Editi ex codice Mediolanensi Musei Trivultii opera et studio Petri Mazzucchelli Collegii Ambrosiani doctoris. Mediolani, ex imp. ac reg. typographico. Anno MDCCCXX. A meglehetősen ritka, hazai könyvtárunkból teljesen hiányzó munkából a milanoi Biblioteca Ambrosiana S. N. Z. IV. 31. jelzetű példányát használtam.

A továbbiakból megtudjuk azt is, hogy a Trivulzio-könyvtárban Mazzuchelli idejében a ma is birt két Korvin-kódexen kívül csak ama bizonyos Damascenus-kódex, *tehát összesen három Korvin-kódex* őriztetett, sem több, sem kevesebb. S hogy a Corippus-kódex nem lehetett azonos azzal, a melyet Cuspinianus a budai királyi könyvtárban látott, azt Mazzuchelli első sorban Cuspinianus szavaival bizonyítja. A budai királyi könyvtárban annyiszor megfordult bécsi diplomata tudósításából ugyanis az világlik ki, hogy a budai kódex Cresconius Corippus költeményének első könyvével kezdődött és a költemény nyolcz könyvét foglalta magában.¹ A milanoi kódexben ellenben megvan a költeménynek *Victoris proceres* kezdetű előszava is; az egész munka az eredetitől eltérőleg nem nyolcz, hanem hét könyvre van felosztva² s függetlenül olasz verseket tartalmaz, legvégül Petrarca Eglogáit. A kódex különben is *papirra* van írva, betűi a XIV. század írásmódját tüntetik fel, s minden jel arra mutat, hogy sohasem került ki Milanoból. Mazzuchelli gyanítása szerint azon kéziratok közé tartozott, melyeket Alessandro Teodoro Trivulzio a múlt század derekán, az 1749—52. évek között, a milanoi dom építkezési irodájának helyiségeiben talált s onnan szerzett meg könyvtára számára.

Ha Mátyás királynak a hosszúra nyújtott bevezetésből szembetűnő neve elég alapot nyújtott a Korvina egyik legbuzgóbb monografusának arra, hogy a Trivulzio-könyvtár Corippus-kódexét a Korvina maradványai közé sorozza s oly kódexként írja le, melyen Mátyás király czimere ma is látható, a későbbi fejlemények megadták neki az alkalmat, hogy tévedését helyre igazítsa. A Corippus-kódex ugyanis nem ment át Belgiojoso hercegnő s általa a Trottiak birtokába (Csontosinak ez adattal sem volt szerencséje) s mikor Giulio Porro a Trivulzio-könyvtár kéziratainak

¹ »Bellum vero Libycum, quod Joannes gessit, Fl. Cresconius Corippus octo libris prosequutus est, quibus titulum fecit Johannidos: quos in Regia Bibliotheca Budae reperi. Hi sic incipiunt: Signa, duces gentesque feras...« stb. Cuspinianus, De Caesaribus et imperatoribus. Cuspinianus e munkája Strassburgban, 1540-ben látott először napvilágot. Érdekes, hogy több XVI. századi író: Gesner, Simler, Frisius stb. Cuspinianust hibásan idézve, e kódexet a badeni könyvtárban (in bibliotheca *Badensi*, Budensi helyett), Barthius a bécsi udvari könyvtárban keresi.

² A IV. és V. könyvek e kódexben egy könyvet képeznek: a negyediket.

katalogusát 1884-ben közre bocsátotta, a *Cod. N. 686.* jelzetű kézirat leírásában újból elmondta mindazt, a mit Mazzucchelli a régebbi kéziratokról, tehát a budai kódexről is és ennek elvesztéről mondott.¹ A mulasztás azonban most is ismétlődött. Csontosinak abban a cikkében, mely *Hazai vonatkozású kéziratok a gróf² Trivulzio-család milánói könyvtárában* cím alatt látott a Magyar Könyvszemle idézett helyén látott napvilágot, első helyen találjuk a Corippus-kódexet, Porro magyarázó szövegének szó szerint egész terjedelmében való idézésével.³

E szöveg tartalma épen elég arra, hogy a valódi tényállást bárki is felismerje. A közlő azonban most sem olvassa el a magyarázatot, most is megelégedett a *Biblioteca di Mattia Corvino* stb. szavak kibetűzésével; az újabb kutatás eredménye reá nézve csupán az volt, hogy a Corippus Korvin-kódex nem került a Trottiakhoz, hanem megmaradt a Trivulzio-könyvtár birtokában.

Csakis így magyarázhatjuk meg, hogy a Trivulzio-könyvtár Mátyás király könyvtárának három kódexével szerepel Csontosí idézett statisztikájában. A harmadik kódex Csontosí számításában nem lehetett más, mint a Corippus-kódex, mert a Trivulzio-könyvtár kéziratai között sem Porro katalogusa nyomán, sem személyes kutatás útján nem talált senki más oly kéziratot, mely a Korvinnal bármikép kapcsolatba volna hozható.

A kérdés tehát jóformán el lehetett döntve már eddig is a Korvina irodalmának minden figyelmes olvasója előtt. Nekem milanoi időzésem alatt csupán arról kellett meggyőződnöm, hogy a mit Porro s a többiek Mazzucchelliből a Corippus-kódex felől idéznek, tényleg megfelel Mazzucchelli elbeszélésének.

¹ »Hosszú időn át azt hitték — így szól Porro olasz szövegének hű fordítása — hogy a történelmi szempontból annyira nevezetes költemény veszendőbe ment, miután a XI. század közepe táján Desiderius monte-cassinoi apát által készítettett másolatot Foggini a mult században hiába kereste az apátság könyvtárában, s a másik példány, melyet Cuspianus Korvin Mátyás könyvtárában látott, valószínűleg nem létezik többé, e könyvtár részben szétszórátván, részben pedig II. Szolimán rendeletére 1526-ban, midőn Budát elfoglalta, Konstantinápolyba hordatván. Azon kódexek lajstromában, melyeket a szullán a magyar országgyűlésnek adományozott, nincs meg, sem Ewards Korvin-kódexei között nem található.

² Így!

³ 1891. évf. 145—146. l.

Az eredmény az egészből annyi, hogy Mátyás király könyvtárában megvolt Cresconius Corippus *De Bellis Libycis* című munkájának kézírata; de hogy hova lett, arról nincs tudomásunk. Hogy a Trivulzio-könyvtár Corippus-kódexe nem azonos ezzel, az minden kétséget kizáró módon meg van állapítva. Ujabban egy második példányt is fedeztek fel, a madridi királyi könyvtárban, de e IX. századi hártya-kéziraton semmi sincs a Korvina ismertető jeleiből, s e kódex egyébként is, mint a milanoi, a verses bevezetéssel kezdődik.¹ A budai kódexnek csupán emléke maradt fent Cuspinianus révén, mint érdekes adat azon művek sorozatához, melyeket Mátyás király könyvtára magában foglalt.

ERDÉLY ELSŐ BIBLIOGRAFUSAI.

KANYARÓ FERENCZTÖL.

Zwittinger és Rotarides lelkes példája nemcsak Bod Péterben gyújtott égő vágyat a rég letűnt magyar irodalom emlékeinek megmentésére. Élt Erdély közepén, Ó-Tordán, egy egyszerű professzor, a ki 1734 május 1-én biztván meg az unitáriusok zsinati főtanácsától a tordai algimnázium igazgatásával, minden szabad idejét iskolája és egyháza multjának felderítésére fordította. Összegyűjtött minden forrást, egybeállított minden felkutatható adatot, a mi őt nemes céljához közelebb segítette. Mily szerencsés gondolat volt e vállalat akkoriban, azonnal megérti, a ki tudja, hogy kincses Erdélyünk az oly mozgalmas XVI. és XVII. század után a mult században még mily sokféle történeti hagyománnyal dicsekedhetett. *Kénosi Töcsér János*, mitsem tudva Bod Péter hasonirányú törekvéséről, lankadatlan fáradozott e hagyományok megmentése érdekében. Gyűjtött, másolt, kivonatolt és jegyezgetett oly buzgósággal, hogy a nyári hosszú iskolai szünet volt reá nézve a legkomolyabb munka időszaka. E nemű fáradozásai emelték őt csakhamar kis hazájának első bibliografusává. Már 1753 július

¹ Partsch József a madridi és milanoi kódexek egybevetésével a *Monumenta Germaniae Historica, Auctorum antiquissimorum. I. III. pars II.* (Berlin, 1879.) kötetében kiadván Corippus költeményét, szintén bőven ismétli az elveszett budai kódexről szóló tudósításokat.